

УДК 811.21

DOI 10.24412/3005-849X-2025-2-131-138

**РОБИТАИ ҒАЙРИВЕРБАЛӢ
ДАР ОДОБИ МУҲОВАРАТИ
ТОҶИКӢ**

**НЕВЕРБАЛЬНАЯ
КОММУНИКАЦИЯ В
ТАДЖИКСКОМ РЕЧЕВОМ
ЭТИКЕТЕ**

**NON-VERBAL
COMMUNICATION IN TAJIK
SPEECH ETIQUETTE**

Шукуров Гулназар Холович, н.и.ф., дотсенти
кафедраи забони тоҷикӣ ва усули таълими забон
ва адабиёти тоҷики ДМТ (Душанбе, Тоҷикистон)

Шукуров Гулназар Холович, канд. филол. наук,
доцент кафедри таджикского языка и методики
преподавания таджикского языка и литературы
ТНУ (Душанбе, Таджикистан)

Shukurov Gulnazar Kholovich, candidate of
Philology, associate professor of the department of
Tajik language and methods of teaching of Tajik
language and literature under the TNU (Dushanbe,
Tajikistan) **e-mail:** shukurovg74@mail.ru

Бори аввал вижагиҳои робитаи ғайривербалӣ дар одоби муҳоварати тоҷикӣ, дар асоси осори насри муосири тоҷик мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор гирифтааст. Зикр шудааст, ки таҳқиқи одоби муҳоварат аз муҳимтарин масоили таҳқиқии лингвистикаи муосир ба ҳисоб меравад. Нақши робитаи ғайривербалӣ дар одоби муҳоварати тоҷикӣ дар асоси корҳои илмӣ олимони варзида А.П. Садохин, М. А. Поваляева, И. А. Крим, Б. Бобоҷонова баррасӣ шудааст. Муҳақиқ асосан ду ҷанбаи одоби муҳоварат: ҷанбаи ахлоқӣ ва забониро ба риштаи таҳқиқ кашидааст. Тафовути робитаи ғайривербалӣ ва вербалӣ муайян карда шудааст. Таъкид гардидааст, ки дар раванди муошират ба сифати восита ғайр аз забон инчунин оҳанги эҳсосӣ, имою ишора, ҳаракати бадан, фосила, мимика, тарзи ист истифода мешавад.

Калидвожаҳо: одоби муҳоварати тоҷикӣ, робитаҳои вербалӣ, робитаҳои ғайривербалӣ, тарзи ист, имову ишора, мимика

Впервые в качестве предмета рассмотрения представлены особенности невербального общения в таджикском речевом этикете на основе образцов современной таджикской прозы. Отмечается, что изучение речевого этикета является одной из важнейших проблем современной лингвистики. Роль невербального общения в таджикском речевом этикете в основном рассмотрена с опорой на научные труды известных ученых А.П. Садохина, М.А. Поваляевой, И.А. Крыма, Б. Бободжановой. Анализируются два аспекта речевого этикета: нравственный и языковой. Определена разница между невербальным и вербальным общением. Подчеркивается, что в процесс коммуникации в качестве инструмента можно включать, кроме языка, эмоциональный тон, движения тела, жесты, мимику, дистанцию, позу.

Ключевые слова: таджикский речевой этикет, вербальное общение, невербальное общение, поза, жесты, тон, мимика

The article for the first time presents as a subject of consideration the features of non-verbal communication in Tajik speech etiquette based on samples of modern Tajik prose. It is noted that the study of speech etiquette is one of the most important problems of modern linguistics. The role of non-verbal communication in Tajik speech etiquette is mainly considered based on the scientific works of famous scientists A.P. Sadokhin, M.A. Povalyaeva, I.A. Krym, B. Bobojanova. Two aspects of speech etiquette are analyzed: moral and linguistic. The difference between non-verbal

and verbal communication is defined. It is emphasized that in the communication process, in addition to language, emotional tone, body movements, gestures, facial expressions, distance, and posture can be included as a tool.

Key-words: *Tajik speech etiquette, verbal communication, non-verbal communication, prose, gestures, tone, mimicry*

Робитаи ғайривербалӣ яке аз шаклҳои одоби муҳоварат ба ҳисоб рафта, нисбат ба муоширати вербалӣ собиқаи бештари таърихӣ дорад. Б. Бобочонова зикр мекунад, ки: **“Оре одобу ахлоқ, фазлу дониш ва умуман сиришти инсон ба воситаи забон ифода мегардад”** [3, 5], вале таҳқиқоти солҳои охир собит мекунад, ки барои робита барқарор кардан миёни одамон дигар воситаҳои ғайризабонӣ низ вучуд доранд, яъне дар баробари робитаи вербалӣ, робитаи ғайривербалӣ низ дар муошират нақш ва ҷойгоҳи худро дорад, ки он то ҳол мавриди истифода аст. Муоширати ғайривербалӣ доираи васеи маълумотхоро дар бар гирифта, дар ибтидои пайдоиши ҷомеаи инсонӣ вазифаи муҳими муоширатиро иҷро мекардааст. Он ба мусоҳиб бештар таъсиргуздор буда, иттилоотро дақиқ ва сареъ мерасонад. Тавассути он иттилоотро метавон ба самъи мусоҳиб ва ашхоси дар фосилаи дур қарор дошта расонд, ки онро бо вожа ва ибороти пурмазмун расонида наметавонед, яъне имконоти муоширати ғайривербалӣ нисбатан бештар аст. **“Собит шудааст, ки тавассути забон ҳамагӣ 40% маълумот ба ҳамсухбат интиқол меёбад”** [11, 151].

Муоширати ғайривербалӣ табиати дугона дошта, дар он аломатҳои умумии мафҳум ва аломатҳои махсус, ки дар доираи як фарҳанг мавриди истифодаанд, вучуд доранд. Муоширати ғайривербалӣ қисмати таркибии одоби муҳоварат ба ҳисоб меравад. Масалан, имову ишораҳо метавонанд, маънои салом ва ё хайру хушро дошта бошанд, ё ҳолати шиносӣ ва ё миннатдориро ифода кунанд. Муоширати ғайривербалӣ имову ишора, мимика, ишора аз дур, бо оғӯш гирифта салом кардан, дастафшонӣ, сарчунбонӣ ва амсоли ин воситаҳои ифодаро дорад. Мисол: *Ман табассум кардаму ночор сар ҷунбондам. Вай гуфт: “Дар мактаб ба дасти муаллими “шеърдӯсте” гирифторм будаед, вай ба шумо ҳифзи варақ-варақ шеърро супориш карда, шуморо аз шеър дилгир намудааст, ҳамин тавр не?”* Ман боз ба тасдиқи суханони ӯ сар ҷунбондам [2, 263].

“Таҳти мафҳуми робитаи ғайривербалӣ маҷмуи воситаҳои ғайризабонӣ: рамз ва аломатҳо барои додани маълумот ва хабар дар раванди муошират фаҳмида мешавад” [11, 152]. Дар одоби муҳоварати тоҷикӣ шакл ва усулҳои муайяни муоширати ғайривербалӣ вучуд дорад, ки он вобаста ба шароити муошират сурат мегирад. Анвои муоширати ғайривербалиро дар забоншиносии тоҷик мушаххас накардаанд ва гуфтан мумкин аст, ки ин мавзӯ таҳқиқношуда аст. Дар забоншиносии олам, ки соҳаи муҳими он забоншиносии коммуникативӣ мебошад, ҷаҳор минтақаи робитасозиро муайян кардаанд: маҳрамона, шахсӣ, иҷтимоӣ ва умумӣ. Ба фарҳанги мардуми тоҷик ин гуна гурӯҳбандӣ мувофиқат намекунад, зеро унсурҳои дар муошират вучуд доранд, ки на дар ҳама маврид барои истифода мувофиқанд, яъне мо пеш аз он ки робитаро дар ҷомеаи тоҷикӣ ба роҳ монем, бояд аз одобу фарҳанги тоҷикӣ огоҳ бошем. Ахлоқи тоҷикӣ вижагиҳо ва нозуқиҳои худро дорад, ки бидуни он робитаи ғайривербалӣ имконпазир нест.

Дар робитаи ғайривербалӣ нақши воситаҳои робитасозӣ муҳим аст. И.А. Крим нақши воситаҳои ғайривербалиро чунин шарҳ медиҳад: **“Имову ишора ҳамчун нигоҳдорандаи “маълумоти аз байнрафта” ба ҳисоб рафта, барои истифодаи сарфакоронаи воситаҳои забонӣ аснои муошират шароит фароҳам мекунад”** [5, 3]. Яке аз ин воситаҳо дасти инсон мебошад, ки нисбат ба дигар аъзои инсон бештар барои иттилоърасонӣ кормад аст. Аксарият бо ишораи даст андешаи худро аз фосилаи дур ба

мусохиби худ мерасонанд. Барои ифодаи андеша на танҳо дастон, балки дигар аъзои бадан, китф, пойҳо, чашм, лабу рӯ, дандон ва ғайра истифода мегарданд. Ҳатто тарзи истодани инсон ба ин ё он маънӣ ишора мекунад. Нақши имову ишора ва тарзи ҳаракати баданро дар муоширати ғайривербалӣ вобаста ба дараҷаи иттилоърасонӣ муайян кардан мумкин аст, ки баҳогузорӣ ба он хеле душвор аст. Онро танҳо дар ҳамоҳангӣ бо хушмуомилагии дутарафаи мусохибон муайян мекунанд.

Нақши ҳар як аъзои бадан дар ифодаи ин ё он маълумот муҳим мебошанд. Муоширати ғайривербалиро тавассути аъзои бадан мухтасар метавон чунин тасниф кард:

Рӯй: *Хайр, ҳамин хел ҳам шуд. Дигар... – Соҳиб рӯй турш карда, барфҳои ба ёли асп часпидаро бо дастаи қамчин резондан гирифт*[6, 408]; – *Оббо... – безобита шуда аз Анвар рӯй тофт* Соҳиб[6, 407].

Чашм: – *Не, нагӯ. Медонам, ки бовар мекуни. Ба чизе умед дорӣ. Мардро саг пиндорӣ. Хаёлат устухон партоиву ром бикунӣ ва ба як чашмак задан думак занад*[14, 331]; *Хубон чанд сония гоҳ ба мардум ва гоҳ ба роҳ чашм давонду баъд беихтиёр аз байни гандумноя, ки дар ҳар ҷо-ҳар ҷойи он дарзаҳои гандум гарам карда шуда буданд, оҳиста-оҳиста поён рафтани гирифт*[6, 348].

Абрӯ: *Ҳанги мансабдорон канд – ранг бадал карданд ва абрӯ дарҳам кашиданд ва лаб қач намуданд ва чашмашон роғ рафт, гӯё ногаҳон замин ларзида бошад, ҳама хомӯш ва ҳаросзада мунтазир монданд: Ба Мунӣ чӣ шуд?* [15, 99].

Бинӣ: *Сияҳмушкин бинӣ кашида, лаб фишурд. Мард дар гуфтораи чӣ саҳверо пай бурда сулфид:*

– *Балки ту не. Сияҳмушкини дигар буд*[7, 8].

Лаб: “*Аҷиб, ин хел ҳам мешудааст?*” мепурсиданд аз ҳамдигар табибони номдори дилишнос. “*Ҳодисаи нодир...*” “*Чӣ хел бошад?*” – *чашмакзанон ба якдигар суол медоданд* духтарони хушгилу шердил ва дар ҳама ҷо *бо камони абрӯ, имову ишора ё газидани лаб ба Сафар, ки сумкаи бузург сари китф ҳамоил, дар пиёдароҳ бардам-бардам қадам мениҳод, каманд афканда, ўро ба худ моил кардани мешуданд*[1, 178].

Даст: *Шумо ба дил нагиред: саг меҷакад, корвон мегузарад! – Ҳеч қисса не, – даст афшонд Нусрат Даврон ва муддате хаёлод қадам зада, илова намуд: – Лекин гапаш рост, ба фарзандони худам чӣ кор кардам, ки дигаронро ақл шавам?![12, 43]; Шояд то ҳол хубтару беҳтарҳоро пайдо карда, кайҳо дар дил ҷанозаатро хондаанд. – Фил даст афшонду хандид. – Аблаҳ, ҳамин хел гап мезанӣ, ки рӯйи раҳат гулу себарга кошта, шабу рӯз интизори кай баромаданат бошанд. Умуман, худӣ мо кистем?![1, 102].*

Китф: *Ман ки то ин дам сухани ўро бо диққат гӯш мекардам, чӣ ҷавоб доданро надониста, китф барҳам кашидам*[12, 16]; *Ў ҳангоми аз зина ба поин қадам ниҳодан, чашмаи ба ин манзара бархӯрду дили бетобу афғонаи фишурда гапид. Ва аз ин ҳолати худ лолу ҳайрон, китф дарҳам кашид. Ба чӣ аҳволе гирифтор аст?*[1, 150].

Ангуштон: *Фил бо ангушт ишора кард, ки барҳезад. Магар огоҳи ўро фаромӯш кардааст?* [1, 150]; *Шояд ба мардум бо ангушт нишон дода мегӯй: аз вай барҳазар бошед, шӯранушт, дузд, ҳатто одамкӯш аст!*

– *Не, е... Ҳаргиз...* [1, 118].

Имову ишора бояд муътадил сурат гирад, набояд яқбора, канда-канда, зеро дар ин ҳолат вазъияти ночур ба миён меояд, яъне норухатӣ миёни ҳамсухбатон эҷод мегардад. Имову ишораи аз меъёр зиёд ҷиддӣ набуда, ҳамсухбатро ба ҳаёҷон меорад. Имову ишора бояд ба мақсади осон кардани робита истифода гардад, шиддатнокӣ он сабаби нофаҳмӣ гардида, хушоянд нест. Имову ишораро шартан ба чунин гурӯҳҳо тақсим кардан мумкин аст: имову

ишора вобаста ба ҳолату вазъият; имову ишора вобаста ба мақсад; имову ишораи риторикӣ ва ғайра.

Ҳадафи муҳоварати ғайривербалӣ дар асоси эҳтироми дучониба муайян карда мешавад. Бояд натиҷаи он робитаи ҳасанаро ба вучуд оварад. Пеш аз ҳама, рафтори ғайривербалии озод, тавассути даст, ё дигар аъзо анҷом дода шавад, аз робитабарқароркунӣ бо ҳамсухбат ва муносибати ҳасана дарак медиҳад. Имову ишораи мусбат тавассути чунбонидани сар ғангоми шунидани маълумот сурат мегирад. Аломати робитаи ҳасана аз ҷониби мусоҳиб тарзи озоди истодан ва ҳаракати бадан ба ҳисоб меравад, яъне набояд ғангоми муошират дастхоро дар қафаси сина гиреҳ кард. Муоширати мусолимадомез набояд бо нигоҳи сахт, нигоҳи безътино, истоди номуназзам, пушт гардонидан ба шахси мусоҳиб, ё дигар ҳолатҳои муоширати ғайривербалӣ сурат гирад.

Робитаи ғайривербалиро робитаи мусбати ғайривербалӣ ва робитаи манфии ғайривербалӣ ташкил медиҳад, ки ҳар яке дар навбати худ тавассути имову ишора ва тарзи истоду ҳаракати бадан ифода меёбанд. Масалан, барои ифодаи муоширати ғайривербалии мусбат, бо сар тасдиқ кардани ин ё он андешаи баёнгардида, даст пеши бар гирифтани, бо даст ишораи розигӣ додан мебошад. Ҷангоми муоширати манфии ғайривербалӣ чунин имову ишора ва тарзи истодану ҳаракати бадан мушоҳида мешавад. Мисол аз **касе рӯй тофтан, бо даст ишора карда, масҳара кардан, бо ҷашмон ишора ба бетарафӣ кардан** ва ғайра.

Мисол: – *Ин дунёи бебаҳо ба ҳеҷ кас вафо намекардааст-дия! Дастӣ онҳо чӣ хел бамаза буду... – сар ба ду тараф чунбонда надоматкунон пичиррос зада чиҳо хонду **даст ба рӯй кашид**. – Худо ҷояшонро ҷаннат карда бошад*[10,12]; *Пирамард бо сарчунбонӣ ғанҳои дарбонро тасдиқ кард ва ҳаёломез гуфт*.

– *Бале, рост гуфтед, кай медонистем*[16, 134.]; *Ман ҳайрон шуда ба Қосимҷон нигаристам. Қосимҷон **ҷашмак зад**, ки «мон, ған задан гирад, ин ҳудайи ҳамин хел одам». Ман ҳам рӯямро бо дигар тараф гардондаму ған назада нишастам*[9, 368].

Ишора бояд дар рафти муҳоварат вучуд дошта бошад, зеро муҳоварати мо сохта ва бемаънӣ ба назар мерасад. Имову ишора таҳкимбахши ҳаракати ногаҳонӣ буда, тавассути он андешаи суҳангӯ ба суҳаншунав расонида мешавад. Тавассути имову ишора андеша комилтар ва дақиқтар ба самъи мусоҳиб мерасад, шаклҳои имову ишора тавассути аъзои гуногуни бадан: мушт, кафи даст, по китфон ва дигар аъзои бадан бо ҳаракоти гуногуни ба боло, ба поён, ба ҷапу рост анҷом дода мешаванд.

Ишораи образнок, чӣ тавре ки аз номаш маълум аст, ғангоми муошират ба суҳаншунав образи ашӯро мерасонад. Дар он ҳаҷм ва шакли ашӯ ифода ёфта, тавассути ҳаракоти гуногун ба суҳаншунав расонида мешавад. Агар ашӯи манзургардида ҳаҷми калон ва номуайян дошта бошад, онро дар муқоиса бо дигар ашӯҳо ба суҳаншунав мерасонанд.

Мисол: *Ман даст ба бағал дароварда, пулҳоро **як қабза кардаму** ба пеши ӯ партофтам* [9, 392]; *Нур **як бағал алаф** овард ва ба рӯйи санглох паҳн карда, ҷогаҳе сохт*.

– *Рафтан даркор, Нур. Беҳуда таъвиш кашидай*.

– *Меравем. Ҳозир аз ду сар мошин нест. Новиков меояд, меравем*[1,319].

Имову ишора барои ҷалби диққати ҳамсухбат тавассути шахс ё ашӯи муайян истифода мегардад. “**Рафтори ғайривербалӣ хусусияти миллию фарҳангӣ дорад. Ҳар як миллат дорои низоми ба худ хоси робитаи ғайривербалӣ дар муошират буда, вижагиҳои он аз рафтор, имову ишора, тарзи ҳаракати пайкар ва симову чехраи он зохир мегардад.** [13, 24]. Аз ин рӯ ғангоми муоширати ғайривербалӣ арзишҳои ва расму одоти миллии мардуми тоҷикро бояд ба ҳисоб гирифт. Мушоҳида шудааст, ки дар одоби муҳоварати тоҷикӣ истифодаи имову ишора гоҳо ба талаботи одоби миллии мувофиқ намеояд. Масалан, ангушти ишора, ки ба сӯйи ашӯ нигаронида шудааст, дар баъзе ҳолатҳо тибқи

қоидаҳои одоби муҳоварат сурат намегирад, як андоза беэҳтиромӣ ба ҳисоб меравад. Кушодани даст ва нишон додани қафи даст ҳангоми ишора эҳтиром ба ҳисоб рафта, онро ҳангоми дар фосилаи дур аз касе қарор доштан истифода мекунад. Имову ишора набояд зуд ва ғаврӣ бошад, балки ба оҳистагӣ бояд сурат гирад. Ҳангоми имову ишора бояд чашми шахс ба сӯи мусоҳиб равона гардад. Ҳангоми ишора қардан барои ба ҷониби худ, ё ягон тарафи дигар, бояд қафи даст кушода бошад, зеро он қамолӣ эҳтиром аст. Микдори имову ишораҳо барои ифодаи ин ё он андешаи суҳангӯ ва суҳаншунав он қадар зиёд нест.

Мувофиқи қоидаҳои одоби муҳоварат мимика бояд бо меҳрубонӣ сурат гирад. Суҳангӯ ба суҳаншунав хайрхоҳона ва бо табассум муроҷиат кунад. Гоҳе чунин аст, ки ҳангоми мусоҳиба табассум ҳатмӣ нест, вале бо меҳрубонӣ ва хайрхоҳӣ робита барқарор қардан зарур аст. Барои мисол ҳангоми рӯ ба рӯ гардидан бо шиносӣ худ, агар ҷеҳраи гирифта дошта бошед, ӯ зуд меҷурсад, ки ҷаро чунин парешонхотир ҳастӣ, магар аз касе хафа шудӣ ва ғайра. Микдори мимика бояд зиёд набошад, зеро зиёдии мимика боиси нороҳатии шахси мусоҳиб мегардад ва қачқаҳмиро ба миён меорад.

Дар мимика нақши мижа ва абрувон хеле муҳим аст, тавассути мижа ва абрувон маълумоти зиёдеро метавон бе мушкилӣ ба мусоҳиби худ расонд. Мимикаи мижа ва абрувон метавонад ифодакунандаи маълумоти мусбат ва маълумоти манфӣ бошад, ҳолати самимият ва ё баръакс, норизоиро ба бор орад. Дар фарҳанги мардуми тоҷик ба ашхоси шинос ва ё бисёр наздик чашмакӣ мезананд, вале ба ашхоси бегона чунин муносибат қардан боиси нофаҳмӣ ва ҳатто муноқиша шуданаш мумкин аст.

Мисол: *Султоналихон аз ҷӣ бошад, ки ба тарс афтода буд. Вай гардани бориқашро ба пеш ёзонда ва тез-тез мижа зада, гоҳ ба дар, гоҳ ба Абдулатиф менигарист; гуё гуфтани мешуд, ки «ба самъи ҷанобашон арз кунам, боз ин ҷӣ гап буд?» [9, 422-423]; Одам қасбаширо нағз бинад, ҳамин ҳел мешавад, – усто лаб ғазиди як абруи қамонвар қачаширо болою дигарашро поён қашиди ҷарм мебурид. – Лекин мо – бечораҳо, тахтнинишин бошем ҷам, ба духтарони нозуктабъ маъқул не [10, 27].*

Одоби муҳоварати тоҷикӣ робитаи ғайривербалиро тавассути имову ишора ва дигар воситаҳо ба роҳандозӣ мекунад, вале ғазидани ангуштон ё бо қандон ғазидани ашӯҳо, мисол қаламу ручкаро ба ахлоқи миллии мо тоҷикон мувофиқ нестанд ва дар одоби муҳоварати тоҷикӣ ин гуна муносибат қобили қабул нест.

Тавассути чашм муошират қардан яке аз воситаҳои босамари муошират ба шумор меравад ва унсури муҳими муоширати ғайривербалӣ мебошад. Робитаи рӯ ба рӯ, оғози муошират ба ҳисоб рафта, он аломати оғоз ва ё баръакс, анҷоми муошират ба ҳисоб меравад. Ишора бо чашм маъниҳои гуногунро ифода мекунад, ки то ҳол ба таври қамил қадом маъниҳоро метавон бо чашм ифода қард, мушаххас нест. Масалан, ҳангоми дурахши чашмон хушҳолии шахс ифода меёбад ва ё баръакс, ҳангоми хафа будан ҳолати чашмон тағйир меёбад. Ҳангоми бо ашхоси ношинос рӯ ба рӯ омадан, ба чашми ӯ нигариш аз рӯи одоби тоҷикӣ нест, зеро мусоҳиб худро дар ҳолати ноқулай ҳис мекунад. Ин гуна рафтор аз рӯи ахлоқ нест, вале ба ашхоси ношинос ва қам шинос буда, гоҳе ба таври умумӣ менигаранд, ин гуна рафтор барои қам овардани маълумот дар бораи он шахс мебошад. Ба ашхоси шинос ва ҳешу ақрабо бо нигоҳи меҳрубонӣ ва табассум муносибат мекунад, ки он маъноӣ эҳтиром ва хайрхоҳӣ дорад. Муоширати ғайривербалӣ дар доираи қоидаҳои муайян сурат гирифта, ба суҳангӯ ва суҳаншунав тақозо мекунад, ки ҳангоми муҳоварат набояд ба қамони пайқари инсон, ё саропои он нигоҳ қард, зеро ин гуна рафтор дар фарҳанги мардуми тоҷик ҷоиз нест, ғайриахлоқӣ ба ҳисоб меравад. Инчунин, нигоҳи дурдароз ба шахси пешомада боиси шубҳа ва дурӣ мегардад.

Моҳияти муоширати ғайривербалиро расонидани иттилоот ташкил медиҳад, ки он миёни одамони гуногун, гурӯҳҳои иҷтимоӣ сурат мегирад. Назокати муоширати ғайривербалӣ дар фаҳм ва тафсиру тавзеҳи маълумоти ирошаванда ифода меёбад. Асоси муоширати ғайривербалиро ҳаракоти гуногун, ки ҳолати равонии инсон дар бар мегиранд, ташкил дода, муносибати ўро бо мусоҳиб ва вазъияти робитаи дучонибаро инъикос мекунад. Фазои мусоиди муоширати ғайривербалӣ, имкон медиҳад, ки иттилооти гуногуни лафзӣ ва эҳсосӣ миёни сухангӯ ва суханшунав радду бадал гардад. Шаклҳо ва усулҳои воситаҳои муоширати ғайривербалӣ шароит фароҳам меоранд, ки мо тафовути муоширати вербалӣ ва ғайривербалиро муайян кунем.

1. Муоширати ғайривербалӣ иттилооти дар ҳузури касе ё нафаре радду бадалшавандаро дар бар мегирад, вале доир ба маълумоти дар ғойб буда маълумот дода наметавонад, ки ин гуна маълумот танҳо ба воситаи муоширати вербалӣ дастрас карда мешавад.
2. Дар муоширати ғайривербалӣ иттилоъ омехта ва маснӯй расонида мешавад, ки онро ба душворӣ метавон тасниф ё гурӯҳбандӣ кард. Дар муоширати вербалӣ иттилоъ тавассути ҷумла, ибора ва калима пешниҳод мегардад, ки онро ба осонӣ метавон тасниф ва гурӯҳбандӣ кард.
3. Таркиби маълумоти тавассути муоширати ғайривербалӣ пешниҳодшаванда, унсурҳои худсарона ва беихтиёрон ташкил медиҳанд. Дар муоширати вербалӣ тамоми маълумот идора карда мешавад ва мувофиқи қоидаву қонунҳои дар сарфу наҳви забон мавҷуда пешниҳод мегардад, ба вижа маълумоти илмӣ ё расмӣ коргузори.
4. Иттилооти тавассути муоширати ғайривербалӣ ирошаванда, бошууруна назорат карда намешавад, аз ин рӯ, дар бисёр ҳолатҳо тафсир ва тавзеҳи маълумоти пешниҳодшаванда мушкил мегардад, ё нодуруст тавзеҳ карда мешавад. Дар муоширати вербалӣ ин гуна сурат намегирад, балки тамоми иттилоот фаҳмою мушаххас аст. Дар забони тоҷикӣ мувофиқи меъёрҳои забони адабии тоҷикӣ муқарраргардида, пешниҳод мегардад.

Истифодаи муоширати ғайривербалӣ барои пурра ва дақиқ ифода кардани андеша, эҳсосот ва дигар ҳолатҳои равонии инсон муҳим ба ҳисоб меравад. Ин барои ҳама забону фарҳангҳо хос аст. Масалан, сар ҷунбонидан на дар ҳама маврид як хел маъно дорад, гоҳ ба маънои инкор ва гоҳ ба маънои тасдиқ меояд. Вижагии фарқкунандаи дигари муоширати ғайривербалӣ аз вербалӣ аз он иборат аст, ки дар муоширати ғайривербалӣ ба ҷуз аз иттилооти манзургардида, метавон фикру андешаҳои иловагиро, ки тавассути муоширати вербалӣ имкони пешниҳод шудан надоранд, ироа кард. Дар муоширати ғайривербалӣ ҳолати эҳсосоти шахс, сатҳи муошират, дараҷаи муносибати дучониба, оғоз, қатъи муошират ғаврӣ ва дар муддати кӯтоҳи вақт сурат мегирад. Дар одоби муҳоварати тоҷикӣ муоширати ғайривербалӣ ҷойгоҳи вижа дошта, истифодаи он бояд вобаста ба талабот ва шароити муошират, инчунин мувофиқи қоида ва меъёрҳои муқарраршуда сурат гирад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Абдумалик Баҳорӣ. *Аҷоиботи Нодар* // *Ахтарони адаб*. Ҷ. 48 / Баёзи мухтасари насри муосир. – Душанбе: Адиб, 2021. – С. – 140-221. [Мураттибон: Низом Қосим, Сироҷиддин Иқромӣ].
2. Баҳром Фирӯз (Ҳикояҳо). *Палончи охирин* // *Ахтарони адаб*. Ҷ. 49. / Баёзи мухтасари насри муосир. – Душанбе: Адиб, 2021. – С. 257–265. [Мураттибон: Низом Қосим, Сироҷиддин Иқромӣ].

3. Бобоҷонова Б. Ш. Роҳҳои ифодаи эҳтиром дар забони тоҷикӣ. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 135 с.
4. Кароматулло Мирзо. Дарди ишқ // Ахтарони адаб. Ҷ. 49./ Баёзи мухтасари насри муосир. – Душанбе: Адиб, 2021. – С. 414-478 [Мураттибон: Низом Қосим, Сироҷиддин Икромӣ].
5. Крым И.А. Жестовые компоненты речевой коммуникации (теоретико – экспериментального исследование): автореф... дисс... канд. филол. наук. – Кемерово, 2004. – 24 с.
6. Меҳмон Бахтӣ. Хубон (қисса) //Ахтарони адаб. Ҷ. 49./ Баёзи мухтасари насри муосир. – Душанбе: Адиб, 2021. – С. 346-412 [Мураттибон: Низом Қосим, Сироҷиддин Икромӣ].
7. Муҳиддин Хоҷазод. Кӯҳ бе варта нест //Ахтарони адаб. Ҷ. 49./ Баёзи мухтасари насри муосир. – Душанбе: Адиб, 2021. – С. 6-63 [Мураттибон: Низом Қосим, Сироҷиддин Икромӣ].
8. Повалеева М.А. Невербальные средства общения. – Ростов н/Д.: Феникс, 2004. – 345 с.
9. Пулод Толис. Тобистон //Ахтарони адаб. Ҷ. 48 / Баёзи мухтасари насри муосир. – Душанбе: Адиб, 2021. – С. 325-427[Мураттибон: Низом Қосим, Сироҷиддин Икромӣ].
- 10.Раҳим Ҷалил. Маъвои дил //Ахтарони адаб. Ҷ. 48./ Баёзи мухтасари насри муосир. – Душанбе: Адиб, 2021. – С. 5-79 [Мураттибон: Низом Қосим, Сироҷиддин Икромӣ].
- 11.Садохин А.П. Межкультурная коммуникация: Учебное пособие. – Москва: Альфа-М; ИНФРА-М, 2004. – 288 с.
- 12.Саттор Турсун. Зиндагӣ дар домони талҳои сурх //Ахтарони адаб. Ҷ. 50/ Баёзи мухтасари насри муосир. – Душанбе: Адиб, 2021. – С.6–86 [Мураттибон: Низом Қосим, Сироҷиддин Икромӣ].
- 13.Собирова Н.Н. Невербальная коммуникация// [https:// cyberleninka.ru/article/n/neverbalnayakommunikatsiya-1](https://cyberleninka.ru/article/n/neverbalnayakommunikatsiya-1) (Санаи муроҷиат: соати 15.30. рӯзи 08.05.25)
- 14.Сорбон. Барзгар //Ахтарони адаб. Ҷ. 49./ Баёзи мухтасари насри муосир. – Душанбе: Адиб, 2021. – С. 282 – 344 [Мураттибон: Низом Қосим, Сироҷиддин Икромӣ].
- 15.Ўрун Кӯҳзод. Ҳайҷо //Ахтарони адаб. Ҷ. 49 / Баёзи мухтасари насри муосир. – Душанбе: Адиб, 2021. - С. 65-142 [Мураттибон: Низом Қосим, Сироҷиддин Икромӣ].
- 16.Фотеҳ Ниёзӣ. Духтари ҳамсоя (қисса) //Ахтарони адаб. Ҷ. 48 / Баёзи мухтасари насри муосир. – Душанбе: Адиб, 2021. – С. 80-139 [Мураттибон: Низом Қосим, Сироҷиддин Икромӣ].

REFERENCES:

1. Abdumalik Bahori. Adventures of Nodar //Literature stars. 48./ Brief anthology of modern prose. – Dushanbe: Adib, 2021. – PP. – 140-221. [Completed: Nizom Kosim, Sirojiddin Ikromi].
2. Bahrom Firuz. (Stories). The Last Palonge // Literature stars. V. 49./ Brief anthology of modern prose. – Dushanbe: Adib, 2021. – PP. 257–265. [Completed: Nizom Kosim, Sirojiddin Ikromi.]
3. Bobojonova B.Sh. Ways of Polite Expressions in Tajik language. – Dushanbe: Devashtich, 2005. – 135 pp.
4. Karomatullo Mirzo. Pain of the Love. // Literature stars. V. 49. / Brief anthology of modern prose.. –Dushanbe: Adib, 2021. - PP. 414-478 [Completed: Nizom Kosim, Sirojiddin Ikromi.].
5. Krym I.A. Gesture Components of Speech Communication (theoretico-experimental research) Abstract dissertation of candidate of Philology. – Kemerovo, 2004. – 24 pp.
6. Mehmon Bakhti. Beautiful Women (story) //Literature stars. V. 49./ Brief anthology of modern prose. – Dushanbe: Adib, 2021. – PP. 346-412 [Completed: Nizom Kosim, Sirojiddin Ikromi.].

7. Muhiddin Khojazod. *There is no Mountains without Dangerous Places.* //Literature stars. V. 49./ Brief anthology of modern prose. – Dushanbe: Adib, 2021. – PP. 6-63. [Completed: Nizom Kosim, Sirojiddin Ikromi.].
8. Povalyaeva M.A. *Non-verbal Ways of Communication.* – Rostov-on-Don: Fenix, 2004. – 345 pp.
9. Pulod Tolis. *Summer* //Literature stars. V. 48 / Brief anthology of modern prose. – Dushanbe: Adib, 2021. – PP. 325-427[Completed: Nizom Kosim, Sirojiddin Ikromi.].
- 10.Rahim Jalil. *Heart Abode* //Literature stars. V. 48./ Brief anthology of modern prose. – Dushanbe: Adib, 2021. – PP. 5-79 [Completed: Nizom Kosim, Sirojiddin Ikromi.].
- 11.Sadokhin A.P. *Cross-cultural Communication: Manual.* – Moscow: Alpha-M; INFRA-M, 2004. – 288 pp.
- 12.Sattor Tursun. *Life in the Red Hills.* //Literature stars. V. 50/ Brief anthology of modern prose. – Dushanbe: Adib, 2021. – PP.6–86 [Completed: Nizom Kosim, Sirojiddin Ikromi.].
- 13.Sobirova N.N. *Non-verbal Communication*// [https:// cyberleninka.ru/ article/n/neverbalnayakommunikatsiya-1](https://cyberleninka.ru/article/n/neverbalnayakommunikatsiya-1) (Date of appeal: 08.05.25)
- 14.Sorbon. *Peasant* //Literature stars. V. 49./ Brief anthology of modern prose. – Dushanbe: Adib, 2021. - PP. 282 – 344 [Completed: Nizom Kosim, Sirojiddin Ikromi.].
- 15.Urun Kuhzod. *Battle.* //Literature stars. V. 49 / Brief anthology of modern prose. – Dushanbe: Adib, 2021. - PP. 65-142 [Completed: Nizom Kosim, Sirojiddin Ikromi.].
- 16.Foteh Niyoz. *Neighbour's Daughter (story)* //Literature stars. V. 48 / Brief anthology of modern prose. – Dushanbe: Adib, 2021. - PP.80-139 [Completed: Nizom Kosim, Sirojiddin Ikromi.].